

ДИСКУСІЇ, ВІДГУКИ, РЕЦЕНЗІЇ / DISCUSSIONS, REVIEWS, CRITIQUES

© 2018, Communications and
Communicative Technologies (CCT)
Issue 18 (2018)
DOI: 10.15421/2918011

Мінливість історії: Ніл Фергюсон «Площі та вежі»

Гудошник О. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Активізація сфери інтерпретативних досліджень історичного процесу втілилася в численні сучасні «new historical narratives». Наративізація історії універсалізує методологічний апарат наукового пізнання, з іншого боку, у максимально популяризованій формі синтезує факт і оповідь – автор таких текстів виступає як медіатор-посередник, популяризатор. Сучасні теорії актуалізують важливу закономірність – історія минулого, згорнута у плинний та мінливий згусток хронологій, відроджується в сучасності новими акцентами. «Інша чужа» історія минулого стає «своїм теперішнім». Ця амбівалентність часових цільових векторів особливо увиразнилася в дослідженнях соціальної історії (Ф. Фукуяма, Ю. Харарі, Н. Фергюсон, Д. Аджемоглу, Д. Робінсон, Дж. Деймонд, Д. Норт, Л. Харрісон та ін.).

Об'єднання факту (наука) й мистецтва оповіді уводять популярні тексти історичної нарації у потужний комунікаційний простір не тільки професійної критики, а й активного масового обговорення книг. Це поєднання значно розширює межі наукової та науково-популярної комунікації, вимагає від читача вже не просто ознайомлення зі змістом книги, а й певного залучення до спільноти

поціновувачів та критиків авторських концепцій. Книги з «вежі» наукового монологу перетворюються на «площу» масових обговорень: вони входять у списки must-read популярних видань, мають власні сайти (як-то «Чому нації занепадають», де зібрані критичні медіарефлексії на книгу Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона), автори активно використовують різні можливості блогосфери (лекції, презентації).

У цьому дискусійному дискурсі особливу увагу привертають роботи Ніла Фергюсона (Niall Campbell Douglas Ferguson), відомого британського історика, який у 2000 р. увійшов до списку 100 найвпливовіших людей світу за версією журналу «Time». Професор історії на науковий співробітник найвідоміших університетів Великої Британії, США, Китаю, автор 15 книг та сценаріїв для документальних і навчально-популярних фільмів, він активно співпрацює з газетами й журналами [на особовому сайті (<http://www.niallferguson.com>) викладені 361 стаття з 19 видань, 5 публікацій представлені на українському сайті «Новое время» (<https://nv.ua/opinion/ferguson-2479992.html>)], веде тижневі колонки в «Sunday Times» та «Boston Globe», є засновником та керуючим директором Кембріджської

Hudoshnyk O., Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mass and International Communication, e-mail address: ovgudoshnik@gmail.com, tel.: +380501093426, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5941-4502>, Oles Honchar Dnipro National University, 13, Naykova Str., Dnipro, 49050, Ukraine

Гудошник О. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри масової та міжнародної комунікації, електронна адреса: ovgudoshnik@gmail.com, тел.: +380501093426, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5941-4502>, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49050, Україна

консультативної фірми Greenmantle LLC. Член багатьох спільнот – від університетських академічних кіл Гарварду, Кембріджа, Стенфорда до історичного товариства Нью-Йорка і Лондонського центру перспективних досліджень – Фергюсон сміливо використовує власний досвід веж і площ, активно комунікує з різними спільнотами на різних рівнях.

Завдяки київському видавництву «Наш формат» український читач знайомий з його книгами (Еволюція грошей. Фінансова історія світу, 2017; Цивілізація. Як захід став успішним. Шість козирів у колоді заходу, 2017). Нова історична розвідка Н. Фергюсона «Площі та вежі» (Тут і далі цитовано за: Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку / пер. з англ. Катерина Діса. Київ : Новий формат, 2018. 552 с.) була представлена у вересні 2018 р. на Форумі видавців у Львові та Книжковому фестивалі Book Space у Дніпрі.

Власне до головних ідей автора.

Мінливість історії, за Н. Фергюсоном, вирізняється періодами панування ієрархічних структур і динамічними періодами переваги мереж (с. 17). Мережа, попри давнє існування поняття, у Фергюсона має доволі широке трактування: «соціальні мережі бувають усіх форм і розмірів – від таємних товариств до відкритих рухів» (с. 45). Узагальнюючи теорію мереж, Н. Фергюсон формулює 7 засадничих принципів їхнього існування.

1. Жодна людина не буває островом: кожен може бути оцінений з погляду центральності за ступенем (кількість зв'язків) і за посередництвом (ймовірність стати містком між вузлами комунікації).

2. Гомофільність соціальних мереж: подібне приваблює подібне.

3. Щільність мережі, пов'язаність з іншими кластерами.

4. Структура визначає вірусність: ідеї стають вірусними завдяки мережі, якою вони користуються.

5. Мережі не статичні, «вони схильні змінювати фази».

6. Силою чи слабкістю мереж визначається можливість опору чи поглинання ієрархіями.

7. Багаті збагачуються через селективність зв'язків. Мережа не була рівним світом.

Уникнути фрагментарності історії, зрозуміти теперішній час в історичному контексті – в цьому автор вбачає основні уроки теорії мереж: «за історичною аналогією, нам, схоже, варто очікувати тривалого періоду, коли мережі підриватимуть ієрархії, які не можуть самореформуватися, але водночас і певного відновлення ієрархічного порядку, коли стане очевидно, що самі по собі мережі не зможуть відвернути настання анархії» (с. 77).

У світовій історії відбувається постійний процес взаємодії-руйнації-відтворення світів Веж і Площ і в історичних хронотопах, і в наскрізних історичних протистояннях влади (ієрархій, Веж) і спільнот (площі, об'єднання громадянського суспільства).

У лінійній хронології перевага соціальних мереж пов'язана з відкриттям книгодрукування і масовою популяризацією ідей Реформації (XVI ст.), Просвітництва (XVIII ст.) Другий етап – відкриття Інтернет, сучасна «мережева доба». Середина XX ст., на думку Н. Фергюсона, стала zenітом ієрархій, «вони домінували в економічній, соціальній і культурній сфері» (с. 292). Навіть міжнародна система також перетворилася на ієрархічну («холодна війна», протистояння військових альянсів).

Узагальненість, а подекуди й спрощеність характеристик, представлених в роботі, абсолютно доречно оглядачем National Review пояснюється необхідністю обробки надзвичайно великої кількості даних (extremely fine-grained data), адже йдеться у книзі не про людей, а про відносини і взаємодію (<https://www.nationalreview.com/magazine/2018/02/19/niall-ferguson-the-square-and-the-tower-review/>).

Міждисциплінарність як методологія наукового пошуку історичних наративів максимально ущільнює дискретні кейси історикознавчих розвідок. У кожному з етапів, запропонованих Н. Фергюсоном, можна розширити презентацію і спільнот, і ієрархій (історична школа «Аннали» увиразнила одноманітність уявлень про середньовіччя окремими розвідками соціальних історій; альтернативна історія повсякденності активно залучує соціологічні методики в історичному мікроаналізі; соціокультурний феномен мереж як стрижневий концепт комунікаційного суспільства досліджується в межах теорії соціальних систем та комунікативістики).

Акцентуючи в назві увагу на співіснуванні-протистоянні площі та вежі (бінарність протиставлень – також узвичаєна в історіографії: собор і площа, світське й мирське, влада й культура, екстрактивність і інклюзивність), Н. Фергюсон підкреслює складність і нестабільність у межах цих протистоянь у сучасному світі. Залучення до аналізу методики графів соціальних мереж (Social network analysis, SNA) унаочнює різні типи стосунків між людьми за допомогою класичної бінарної матриці. Так соціологічний аналіз доводить, що ієрархія може виступати не протилежністю, а особливим різновидом мереж, а тотальний контроль за інформаційними потоками як стрижневу рису автократій вдалося втілити небагатьом ієрархіям (Радянський Союз за часів Сталіна).

Криза ієрархічного порядку не сприяла втіленню омріяного ідеального світу мереж. Революцією очікувань і розчарувань (с. 402) називає Фергюсон наслідки технологічних змін та глобальної інтеграції 2010-х рр. «Важко заперечувати, що для останніх двох чи трьох десятиліть властиве зростання соціальної та політичної поляризації. Характерними рисами цього процесу були скорочення ключових дискусійних мереж американців... а також занепад традиційних мережевих інституцій...» (с. 406). Звідси нинішня

версія популізму, що спирається на укорінену практику сучасних мереж «задовольняти наш соліпсиз... та невиситимий апетит до новин про знаменитостей» (с. 421).

Всебічне захоплення приватного простору (за даними 2016 р., середній американець у телефоні проводить 5 годин щодня) приголомшливо трансформувало суспільну сферу. «Мережева напасть» стає новою вежею соціального контролю і впливу. Цей есхатологічний висновок Н. Фергюсона розділяють психологи, журналісти, фахівці пошукових систем (див., напр.: Michael Harris *The End of Absence: Reclaiming What We've Lost in a World of Constant Connection*, 2014; Adam Alter *Irresistible*, 2017 / А. Альтер *Нездоланні. Про збільшення кількості технологій, які призводять до звикання, і про бізнес,*

який тримає на гачку. Київ: Bookchef, 2017; Seth Stephens-Davidowitz *Everybody Lies. Big Data, New Data and What the Internet Can Tell Us About Who We Really Are*, 2017 / С. Стівенс-Давідовіц. *Усі брешуть, але Інтернет знає твої думки.* Київ : Кі Фанд Медіа, 2018).

Цифрова детоксикація – так визначив одну з проблем сьогодення Н. Фергюсон у публічній лекції «Площа та вежа: мережі, ієрархії, інновації та революція» (Київ, 22 червня 2018). Рецепт виходу – на рівні імперативних вимог (і, на жаль, у межах диктату соціальних мереж майже нездійснений): критичне мислення, інтелектуальне різноманіття, захист особистого життя (не виставляти все напоказ), формування власних особистісних (а не мережевих!) спільнот, не нудьгувати (*Новое время*. 2018. 09 липня).